

Revolucija in poezija

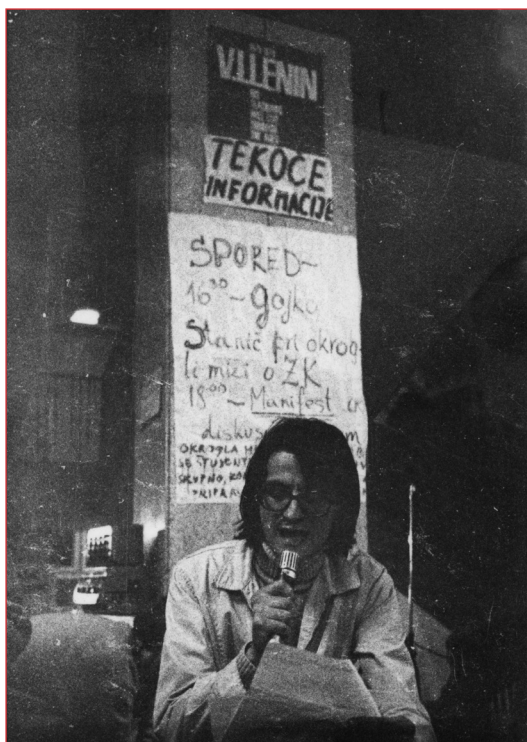
Ivo Svetina

Ljubiša Ristić je večkrat dejal, da je bila zasedba Filozofske fakultete spomladi 1971 opereta. Zakaj obnavljam to izjavo? Ker Ljubiša Ristić ni (bil) kar nekdo! Bil je aktiven udeleženec beograjskih študentskih protestov leta 1968, urednik študentskih časopisov Vidici in Student, sin generala Ristića, načelnika KOS JLA, ortodoksen Jugoslovan in titoist ... Ko se je začela v Srbiji Miloševića vladavina, se je pridružil stranki Mire Marković JUL (Jugoslovenska udružena ljevica) in postal celo njen predsednik. Predvsem pa je bil karizmatični režiser, ki je v dveh desetletjih (med 1970 in 1990) ustvaril izjemen gledališki opus. Že njegova diplomatska predstava na beograjski gledališki akademiji Feydeaujeva Bolha v ušesu je bila velika uspešnica. Še danes jo igrajo v Jugoslovenskem dramskem pozorištu. Bil je ustanovitelj jugoslovanskega gledališča KPGT (Kazalište, Pozorište, Gledališče, Teater), konec 80. ih je prevzel vodenje gledališča v Subotici, kjer je skupaj z Nado Kokotović ustvaril nekaj antologijskih predstav. Deloval je tudi v Sloveniji, in sicer v Gledališču Pekarna, v ljubljanski Drami in v SLG Celje. Ko je bilo konec Jugoslavije in se je angažiral na Miloševićevi strani, bil je celo predsednik odbora za mednarodno sodelovanje tedanje »jugoslovanske« skupščine (v tej funkciji je celo obiskal svojega slovenskega kolega Jelka Kacina), je izgubil večino svojih prijateljev. Po končani avanturi v politiki je v Beogradu ustanovil gledališče Šećerana (ker je, tako kot gledališče Pekarna,

delovalo v stari tovarni sladkorja). Ob vsem tem političnem angažmaju pa je Ristić večkrat izjavil, da politika ni nikdar vplivala na njegovo umetnost, ampak je bila le »téma« njegovih predstav.

Ta skica življenja in dela Ljubiše Ristića verjetno daje njegovi tezi o operetnem značaju zasedbe Filozofske fakultete v Ljubljani neko posebno razsežnost. Kot udeleženec študentskih protestov v Beogradu spomladi 1968 si je lahko (?) vzel pravico do take sodbe. Kajti leto 1968 je bilo leto študentske revolte po vsem svetu (od Ciudadá de Méxica do Tokija), bilo je leto vélike utopije, ki jo kar najbolje ponazarja geslo pariških študentov: Bodimo realisti, zahtevajmo nemogoče! Revolt beograjskih študentov je bil silovit; grozil je resen spopad z oblastjo in milico (ter celo vojsko!). Tudi Ljubljana ni bila imuna za svetovni »požar«. Leta 1967 je postal predsednik Izvršnega sveta (Vlade) Stane Kavčič in začelo se je obdobje partijskega liberalizma. Zvezna partija je zelo pozorno spremljala dogajanje v Sloveniji in nenehno poskušala »gasiti« liberalistične ideje. Kljub temu se je študentsko gibanje organiziralo in tako je bilo sklicano veliko zborovanje v Študentskem naselju, ki se ga je udeležil celo tedanji podpredsednik IS SRS dr. France Hočevár in študentom marsikaj obljubil; predvsem več denarja za štipendije, več sredstev za izobraževanje, študentje naj bi dobili večjo (odločilno?) vlogo v inštitucijah, ki jih zadevajo ... Nekaj teh obljub se je celo izpolnilo. Nenazadnje je 8. maja 1969 začel oddajati Radio Študent, zgrajena sta bila še dva bloka v ŠN, v Skupščino SRS je bil »delegiran« tudi predstavnik študentov itn. V Slovenski kroniki XX. stoletja (obdobje 1945–1995) je objavljena tudi slika študentov s transparenti. Na enem od njih piše: Naše umske in fizične moči hočemo uporabiti doma. (Mar ne bi ta transparent lahko študentje uporabil tudi danes?)

Potem se je začelo obdobje napadov na (slovenski) partijski liberalizem. Pritiski iz Beograda so bili vse močnejši; upoštevaje tudi, da se je začel tudi na Hrvaškem in v Srbiji krepiti nacionalizem, ki je grozil, da bo federativna Jugoslavija začela razpadati. Tito je obračunal z nacionalisti (Mika Tripalo, Savka Dapčević, Marko Nikezić, Latinka Perović). Tudi Stane Kavčič je bil jeseni 1972 prisiljen odstopiti in začela so se t. i. svinčena leta (na čelo slovenske partije je stopil France Popit). Septembra 1972 je bilo objavljeno znamenito Titovo pismo, v katerem je bilo jasno in glasno zapisano, da partija ne bo dovoljevala nobenih »odklonov«, saj je jasno, da so »komunisti v tej državi na oblasti«.

Zasedba Filozofske fakultete, maj 1971. Na fotografiji Ivo Svetina.

Foto: Žare Veselič.

Vendar je bil vmes še maj 1971, ko se je znova začel nemir; najprej in predvsem med študenti Filozofske fakultete. Tako imenovana zasedba FF je trajala od 26. maja do 2. junija 1971. Zasedba je bil zadnji poskus, da bi se preprečila »smrt« utopije, ki je povezala tedanje mlade vsepovsod po svetu. Vojna v Vietnamu je še kar trajala, še vedno je veljalo geslo *Make love not war*, zgodil se je Woodstock.

Avgusta 1968 so čete Varšavskega pakta okupirale Češkoslovaško socialistično republike, Jan Pálach je zagorel v ognju protesta, imena, kot sta Martin Luther King in Che Guevara, so budila upanje, da je svet (še) mogoče spremeniti, izboljšati. O podnebnih spremembah tedaj še ni bilo govora, rojeval pa se je odpor (upor) do vse bolj agresivnega kapitalizma na eni strani in sovjetske ideje o »bratskem socializmu« oziroma »omejeni suverenosti« na drugi, pri čemer se je vedelo, kdo je starejši oz. veliki brat. Ko je Dubček govoril o socializmu s človeškim obrazom, je že podpisoval svojo obsodbo.

Ideja (nuja?) o zasedbi Filozofske fakultete se je rodila pravzaprav iz banalnih razlogov: študentje smo zahtevali, da se promet na Aškerčevi cesti, ob kateri stoji FF, preusmeri, saj je povzročal nenehen hrup in onesnaževal ozračje (četudi tedaj zavest o onesnaževanju našega planeta, ne le ozračja, še ni bila tako jasna in razširjena kot danes). Vedeti je treba, da je vsak tovornjak, ki je iz Stockholma odpeljal proti Istanbulu, peljal mimo Filozofske fakultete! Podrobnosti o zasedbi FF so bile že večkrat popisane (npr. v knjigi Cirila Baškoviča et al., Študentsko gibanje 1968–1972).

Moja udeležba v tedanjih dogodkih ni bila povezana le s tem, da sem bil študent Primerjalne književnosti in literarne teorije, in sem bil na predavanjih profesorja Pirjevca deležen ne le uvoda v fenomenologijo, ampak tudi marsikatero »opombe« o stanju v tedanjih partijskih »strukturah«, pa tudi skozi njegove razprave k Sto romanom (še zlasti Smrt in akcija, ki jo je napisal ob Malrauxovem romanu Kraljevska pot), sem počasi razumeval problematičnost vsake akcije, revolucije. Skupaj s svojimi tovariši sem vstopil v »javno sfero« maja 1968, ko smo v Mali drami uprizorili prvi pesniški večer bodočega Gledališča Pupilije Ferkeverk. Zadnja (tretja) predstava Pupilija, papa Pupilo pa Pupilčki je bila uprizorjena konec oktobra 1969 v Križankah in tako rekoč prepovedana. Minilo je pet let od prepovedi Tople grede Marjana Rožanca in s tem konca Odra 57. Gledališče Pupilije Ferkeverk je bilo po vseh merilih subverzivno; z eno besedo: nič nam ni bilo sveto. Vse je bilo predmet posmeha, ironije, cinizma. Četudi je vse povezovala čista, skoraj otroška nedolžnost (in nevednost).

Znamenito leto 1968 je bilo zame spoznanje, da se »stari« svet, svet naših staršev, stara s skoraj svetlobno hitrostjo, da so vrednote revolucije (1941–1945) začele postajati le puhlice, ki se jih je kot zarotitvene obrazce nenehno izgovarjalo na konferencah, kongresih, proslavah. Tako sem v študentski Tribuni 23. oktobra 1968 objavil razvpito pesem Slovenska apokalipsa, ki ji je sledila še bolj razvpita izjava dvanajstih staroslovencev, »kulturnih delavcev« (Josip Vidmar, Matej Bor, Tone Svetina, Ivan Ribič, France Bevk, Stojan Batič, France Štiglic, Vladimir Lakovič, Ciril Kosmač, Božidar Jakac, Mitja Mejak, Karel Grabeljšek), Demokracija da, razkroj ne! V isti številki Tribune sem objavil tudi Ročni praznik (Manus festum), v katerem sem med drugim zapisal tudi: »Zahtevam ločitev literarnega in političnega nivoja. Politični nivo ni zmožen produkcije estetskih vrednot. Politiku je pesnik nevaren, ker je le-ta svoboden in ne priznava prividov

demokracije. Politični nivo družbenega medija se je profaniral. Filozofska misel se je spremenila v utrujeno parolo zmedenega praktika, ki omaguje in obupuje nad svojo ponesrečeno kariero. Literarni nivo je nivo svobodnega subjekta, ki se zaveda svoje usode in njene realizacije, kajti pesnik sam realizira svojo usodo. Politični nivo pa je nivo nesvobodnega subjekta. Njegova usoda je usoda množice, kateri pripada. Množica ni osveščena. Množica ne pozna svoje usode. Njena usoda je usoda spačene filozofske misli.« Danes bi lahko skupaj s Chomskym dejal: »Ljudstvo ne ve, kaj se dogaja, in ne ve, da tega ne ve.«

Ob tem manifestu je bil na isti strani objavljen še Manifest kulturne revolucije in Oda kulturni revoluciji Vojina Kovača Chubbya, ter kratka »izjava« Matjaža Hanžka, v kateri se zavzema za revolucijo in ljudsko umetnost. Ne smemo pa pozabiti, da je so to bili prvi meseci po izidu znamenitega Kataloga, ki je na Slovenskem sprožil burne polemike o tem, kaj umetnost (poezija) sploh je. V podobnem stilu kot se je pretežno desničarska javnost odzivala na podelitev nagrade Prešernovega sklada Maji Smrekar in Simoni Semenič Nil novi sub sole!

Vsa ta dovolj amaterska polemika, celo poslanci Skupščine SRS so razpravljali o t. i. stranišni poeziji!, je vendarle obrodila sadove; Dušan Pirjevec je spomladi 1969 v več nadaljevanjih v Naših razgledih objavil epohalno razpravo Vprašanje poezije (v knjižni obliki je izšla 1978).

V Ročnem prazniku iz oktobra 1968 sem izrecno poudaril nujo po provokiranju. »Provokacija brez prestanka. Provocirati vse in za vse«. Verjel sem, da je čas za novo, revolucionarno literaturo, ki ne bo – po Leninu – zadovoljevala le peščice zdolgočasenih dam, ampak bo ustvarila nov svet, za novega človeka! »Literatura je poetična misel in ne skrbno zamaskiran top kulturne revolucije,« se glasi ena od mojih (do)misli(c). Skušal sem (do)povedati, da literatura nikdar ne sme postati služkinja ideologije. Da ne sme biti utilitarna, četudi ne sama sebi namen. V času med jesenjo 1968 in majem 1971 sem napisal svojo prvo pesniško zbirko Plovi na jagodi pupa magnolija do vladnih palač (1971), v kateri sem začrtal svoj prvi pesniški tloris. V zbirki se zgodovina meša z intimo, mitologija z erotiko, izmišljaja z blodnjami.

Zasedba FF je bila tudi posledica aretacije dveh naših kolegov, in sicer Franka Adama in Milana Jesiha. Predvsem pa se je – zaradi vdora predstavnikov Uprave javne varnosti na fakulteti – postavilo urgentno vprašanje o avtonomnosti in nedotakljivosti univerze. In zato je prišlo do zasedbe. Celu predstavniku

(ministru) Kavčičeve vlade dr. Ernestu Petriču nismo dovolili vstopa v poslopje fakultete oziroma smo ga spustili samo skozi glavna vhodna vrata, nato pa se postavili pred njega in mu tako tudi onemogočili, da bi nas nagovoril. Četudi bi to lahko razumeli kot ljubeznivo gesto tedanje Kavčičeve vlade. Mimogrede: tedanji rektor ljubljanske Univerze dr. Mirjan Gruden nas je sprejel na pogovor, kjer smo mu pojasnili razloge za zasedbo. V naših zahtevah nas je podprl.

V času zasedbe je izhajal »zasedbeni« bilten SP. V njem smo objavljali najrazličnejše prispevke, tudi pisma podpore, ki so bila zelo pomembna, kajti že se je začelo oblikovati (javno) mnenje, da se kar »nekaj gremo«, da vse skupaj ni resno (»opereta«), da smo presiti vsega in da se nam preprosto ne da študirati, ampak raje »zasedamo«. Današnji desničarji bi verjeto rekli, da smo bili »kaviar« levičarji, kvazi revolucionarji. Celó v že omenjeni Slovenski kroniki XX. stoletja najdemo izjavo, da je bila zasedba leta 1971 nič drugega kot »komična, nereflektirana ponovitev dogodkov iz leta 1964«, ko so se zgodile prve študentske demonstracije kot podpora perspektivaškemu gibanju (leta 1964 sta bila ukinjena revija *Perspektive* in *Oder 57*, tribuni t. i., kritične generacije (Zajc, Smole, Kozak, Kermauner, Strniša, Taufer, Božič, Kos, Klabus).

V biltenu (ki smo ga razmnoževali s ciklostiranjem) sem objavil dva prispevka, in sicer: *Poezija in revolucija*, v katerem sem obudil spomin na mladega partizana Jaroslava Križko, ki je s seboj nosil knjižico Prešernovih *Poezij* (kar je dokazovalo, da to ni bil mit!). Ko ga je zadela sovražnikova krogla, je kri delno oblila *Poezije*. Ta izvod je nekoč, leta kasneje, partizanova mati Marija Križka podarila mojemu očetu, on pa meni. V zanosu rojevanja novega bratstva, tako sem razumel zasedbene dni, sem zapisal: »Ali je poezija ogenj, zastava, zvezda na črnem nebu, vsemogočni glas, tromba zanos; ali je njen glas tako močan, da zbudi narod zaspan?« *Poezija* in *revolucija* sta imeli (vsaj) nekaj skupnega: partizana Jaroslava Križko in Franceta Prešerna.

V drugem spisu pa sem razmišljal o revolucionarni literaturi. Razlikoval sem revolucijsko literaturo, tisto, ki sta jo navdihnili revolucija in NOB, npr. roman mojega soimenjaka Toneta Svetine Ukana. Ta literatura po svojem značaju ni revolucionarna, saj svoje snovi črpa iz časa naše revolucije ter jih obdeluje na način zgodovinoepisja in akcijskih literarnih izdelkov; »se napaja ob velikih delih svetovne realistične literature 19. stoletja, njeni junaki so junaki realističnih zgodb ruskih, francoskih in angleških romanopiscev iz preteklega

stoletja«. V teh romanih se nazorno prepletajo fabulativni in idejni elementi, ki se spletajo v debelo kito naivnosti in zgodbaštva. Njeni junaki so »sence Don Kihota in Ane Karenine«. Tej t. i. revolucijski literaturi sem celo poočital, da so nekateri njeni izdelki postali celo uspešnice (npr. Svetinova Ukana, ki jo je baje prebral celo Josip Broz), »kar jasno kaže, da so primerne komercialnim zahtevam tržišča, da se podrejajo potrošniški pameti in njenim zahtevam ter predstavam o literaturi«. To pa pomeni, sem nadaljeval, da se v ničemer ne ločijo »od druge plaže in sentimentalnih zgodbic devetnajstega in dvajsetega stoletja«.

Na drugi strani pa je revolucionarna literatura, ki šele nastaja, zato še nima dokončno opredeljive forme niti zvrsti. Ta revolucionarna literatura mora v prihodnje »preplaviti vso smrdečo zalogo zgodovinopisja«. Ne sme »opisovati zgodovine našega življenja in boja, ne sme biti zgodovinopisje naše akcije«. Prava revolucionarna literatura ne sme biti potrošniško blago, njena »uspešnost« se ne sme »meriti s številom prodanih izvodov in ponatisov«. Sama struktura te literature je »revolucionarna« (danes lahko dodam npr. Šalamunov Poker!), prav tako njeni »elementi«. »Rušiti morajo oba pola literature, tako pojem visoke, elitne literature, kot tudi pojem šund literature. Revolucionarna literatura ni literatura kriminalk, erotičnih in pornografskih izdelkov«. Literatura, ki bo smela nositi ime revolucionarna, bo »vstala na ruševinah knjižnic in knjigarn. Pod njenimi bosimi podplati bo v smrtnih krčih izginjala iz tega sveta polakirana literatura zgodb in prigod naše zgodovine, visoko filozofična in kvazi modernistična literatura literarnih konjičkarjev ...«.

Revolucionarna literatura »bo ubila sentimentalnega humanista, ki se z vsemi štirimi bori za ljubi mir. Revolucionarna literatura je literatura naših dni, naše akcije, brez zgodb o našem času«.

Te besede, stavke, misli sem zapisoval v veri, da to, kar pišem, velja oziroma bo veljalo. Moja vera je bila vera v spreminjanje sveta. Da smo stopili na pot, ki nas vodi v pravičnejšo družbo. Nisem pripadal skrajnim, ultra levičarjem, kot npr. Jaša Zlobec in še nekateri drugi voditelji tega nenavadnega pomladanskega dogodka, Dogodka. Res je bilo veliko radosti, ki nas je napajala, optimizma, ki nam je krepil vero, voljo in moč; bila so tudi pozna nočna predavanja Milana Jesiha V dolini totalke, ki so se odvijala v kleti Filozofske fakultete in ki so privabila nepredstavljivo množico, je bil Jesih, naj mi ne zameri, Kajuh in Bor naše revolucije. Hkrati se je dogajala tudi gladovna stavka Borisa Vuka, ki jo

je z grozečimi zapisi spremljal Marko Švabič, saj je natančno opisoval, kaj se dogaja s telesom gladovalca, da smo bili pretreseni do dna duše, kot se reče. In smo se, vsaj nekateri spraševali, kaj je v človeku, da se v imenu ideje, Ideje?, odloči za gladovanje in nazadnje za smrt. Nenazadnje nam je prizor gorečega Jana Palácha na Václavskih námestih v Pragi še plapolal pred očmi.

Kljub veliki meri naivnosti in nemara celo patetike so moji spisi, tako v Tribuni leta 1968 kot oba v biltenu SP ob zasedbi Filozofske fakultete 1971. leta, izražali mladostno vero, da ima literatura, poezija moč, ki lahko spremeni svet. Morda pomembnejši kot ti zapisi je bil občutek, da se med udeleženci zasedbe rojeva posebna tovarišija, bratstvo, ki je presegalo Kocbekovo tovarišijo, saj nas niso ločevale in na koncu ločile različne ideologije. Nihče, niti skrajni levičarji si niso lastili prvenstva. Sobivali smo ludisti, anarhisti, komunisti, nemara je bil med nami tudi kakšen katolik. Izkušnja, da smo eno, spoznanje, da je meja med oblastjo partije in nami jasno začrtana, da se je partija zbirokratizirala in pristala na socialno razslojevanje, je bila daleč od vsakršne »operete«. Bila je resnica naših tedanjih življenj in marsikdo je svoje življenje gradil na teh spoznanjih.

Utopije je bilo konec, začelo se je prozaično življenje.